

DRTO(2022)1

Strasbourg, 4 April 2022

**13-to Khidipe vash Europutne Konsilosko Dijalogo e Romane thaj Phirutnengere¹ civilno
societasar pe**

“E Romane vi Phirutnengere chavorikane hakajengo arakhibe”

10-11 majo 2022

Online/ Strasbourg, Council of Europe, Palais Room 3

Konceptoski nota

PALPALIPE

Buteder katar e Romane vi Phirutnengere chavora si membrura kotar e segregirime thaj diskriminirime komunitetura ande Europa. Vi kodo so baro numero katar e romane chavore si degradirime thaj diskriminirime ande Europutne komunitetura, thaj vi kod so varesave nashline kotare materijalno deprivaribastar, milionura vi dureder dikhen diskriminacija thaj manushikane hakajengo phageripe sako dzives.

Shaj te dikhel pes trujal e khovli nacionalno legislacija thaj e kanuneski implementacija, sar vi kodolesta so na kerena pes e kanunura sar so khamela pes. Kodo si sar konsekvencia kotar o anticiganizmo thaj e khovlipa ande nacionalno legislacija, sar vi ande bilachi implementacija, tikno progreso thaj sistematikane khovlipa vash e Romengi vi Phirutnengi politika vash e segregirime khera thaj edukacijakere politike. E Phirutnengere thanengo than bizi provizije thaj vuzharipaskere politike, nanipe lokheder avipe dzi pe socijalno protekcijako sistemo, familijakere beneficije thaj servisura, nashtipe te aven dzi pe justicija thaj sastipaskere servisura, so anela dzi pe Romane thaj Phirutnengere chavorengo dukhavipe thaj hakajengo phageripe.

I diskriminacija mamuj e Romane thaj Phirutnengere chavore astarel but sig, butivar vi nanipenatalno sama vaj grizha, leindoj kate vi e tiknengere imunizacija. Dzaindoj pala e informacije katar UNICEF² thaj e Europutni Agencija vash Manushikane Hakajendo rodipe (FRA)³, e Romengere ciknone chavore ande but Europakere thema bijandzona cinore, nane registririme kana bijandzon, thaj nashti ikalen bijanimasko lil savo ka del olenge shajipen te len sa e servisura, leindoj kate vi e edukacija pe majciknore bersha. E romane

¹ E vorbi “Roma thaj Phirutne” phenena pes ande Europako Konsilo te sikavel o buhlo diverziteto e grupengo save si uchardine e buchasar so kerel o Europako Konsilo an kodo umal: jekhe rigatar a) Roma, Sinti/Manush, Calé, Kaale, Romanichal, Boyash/Rudari; b) Balkaneskere Egiptjanura (Egiptjanura thaj Ashkalije); c) Chachunerigeske grupe (Dom, Lom thaj Abdal); thaj javere rigatar, grupe, sar so si Phirutne, Yenish, thaj e populacije dzande teli administrativno alav sar “*Gens du voyage*”, sar vi e manusha save so phenena peske Gypsies. Kodo si eksplanacijaki nota, numa naj definicija pe kodo so si e Roma thaj/vaj e Phirutne.

² UNICEF-ski internacionalno koparativno Butibarkerdine Indikatorenge Rodipen (MICS) Monitoririndoj e Romengi thaj e Phirutnengi situacija pe romane chavore thaj olengo sastipe, edukacija, olengo buhljaripe thaj chvorenge protekcija pe progreso o si kerdinoande EU thema mebrura trujal e Mileniumosko Buhjaribaskere Cilura (MDGs), so shaj arakhel pes ande: [Surveys - UNICEF MICS](#).

³ Europutni Unijaki Agencija vash Fundamentalno HakJA (FRA) e informacije shaj te arakhen ande: [Roma | European Union Agency for Fundamental Rights \(europa.eu\)](#).

chavore nashti te agoren i fundavni shkola/sikljovni sar so kodo keren e na-romane chavore thaj e romane chajorja, specifikanes, na phiren ande mashkaruni sikljovni. Gasave diskriminacija isi lungo vramako impakto upral olengi socialno lachipe thaj dzivdipe. I diskriminacija barjarel e Romane vi Phirutngere chavorengi socio-ekonomikani thaj kulturaki ekskluzija thaj olengo chorolipe, save so butivar bajraren e stereotipura thaj e prejadicije mashkar kadala so keren e politike, o publikumo thaj e javera chavore.

Vi bizi te dikhen pe but andruna zuralipa vaj dzivdipaskere mehanizmura/strategije te achovel pes dzivdo so avela katar e Romane thaj Phirutngere komunitura, e faktora phenine upre ano kodo teksto, khetane e socialno normencar thaj e violencasar mamuj e chavore thaj olengo nashtipe te aven dzi pe lengere manushikane hakaja, butivar si duhavdine kotar savi vi te ovel socialno, ekonomikani kriza vaj maripen. Kodoleske kate isi vuzho khamipe te zuraren pes chavorikane hakaja thaj e kanunura/zakonura save so aven kotar o Europako Konsilo, olakere Thema membrura thaj e Romane vi e Phirutngere societe/thema vash arakhibe/protektiribe e chavorengere hakaja trujal e humanitarno azhutipe, sigurne thana dzivdipaske, evakuacijako azilo, te trubuj.

Dzaindor pala o artiklo 2 katar e Khetanutne Nacijengi Konvencija vash e Chavorikane Hakaja (UNCRC) thaj dzaindor pala o anti-diskriminacijako dikhipe pala o artiklo 14 katar e Europaki Konvencija vash Manushikane Hakaja, e Europutno Konsilo lel ande sama te marel pes mamuj e diskriminacija pe sa e chavorengere grupe kana si von dukhavdine, leindor kate vi e chavoren katar Romane thaj Phirutngere chavora, komunitura save si bidadeskere thaj bidajakere, (leindoj kate vi e chavoren save so si mukhle olengere dadendar thaj dajendar sostar von gele avrijal o them te keren buchi) vaj si pe alternativno grizha/sama, LGBTI chavoren, chavora kaskere dada thaj daja lena draba/drogi, chavora save si teli migracija thaj dislocirime zorasar vi e chavore saven si kotor e etnikane minoritetondar.

Khamipasar/mangipasar te motivirinel o proceso an kadale politikane areje, o Europutno Konsilo buhljardas [nevi strategija vash e Chavoverengere Hakaja \(2022-2027\)](#) savi so ka ovel astardini ande Rimo ano aprilo 2022 bersh. E neve Strategijakere cilura si te buhljaren pes akcije sve ka azhutin e Europutne Konsiloski strategikani agenda vash manushikane hakaja, demokracija thaj legaripe e kanunisko ande digitalno era. Pe jekh vrama, e cilura si vi te arakhel pes sinergija e prioretontar thaj akcijencar propozirime Europutne Konsilokere strategijencar thaj akcijakere planoncar, sar so si Strategija vash e Khovle manusha (2017-2023), Gender Jekhipaski Strategija (2018-2023), Strategija vash Ternengo Sektoro 2030, Europutne Konsilosko Akcijako Pano vash protektiribe e dukhavdine manushengo ano migracijako thaj azilosko konteksto ande Europa (2021-2025) thaj o [Strategikano Akcijako plano vash Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija \(2020-2025\)](#).

Kana implementirinela e Strategija vash Chavorengere Hakaja (2022-2027), e Europako Konsilo thaj o Komiteto vash Chavorengere Hakaja (CDENF) ka adoptuin kadala bucha:

- 1) Gender-senzibiliteto;
- 2) Anti-diskriminacija; thaj
- 3) Chavorengi participacija.

E shov prioritetoskere areje ande kadi strategija si:

- Slobodija violencatar vash sa e chavora,
- Jekh shajipena thaj socialno inkluzija vash sa e chavora,
- Lokheder avipe thaj siguri pe tehnologija vash sa e chavora,
- Chavorengi-amalikani justicija,

- Deipe glaso/krlo sakone chavoreske, thaj
- Chavorengere hakaja ande urgentno situacije.

Teli kadala prioritetskere areje, specijalno aktivipa si planirime vash e Romane thaj Phirutnengere chavore, sar missal/egzemplo ande kadala umala/sfere:

- Samako vazdipe thaj adoptiribe zuraleder akcije te agorel pes i **gender-bazirimi violenca** (leindoj kate **zorasar thaj/vaj phrandipa pe terne bersha mashkar Romane chavore**), **violence mamuj e chavora ande dukhavimaski situacija, bilachipa, bilachipa pe internet thaj bilachipe e amalendar**, leindoj kate vi o seksualno bilachipe kerdino javera chavendar (kotor 1.2.1).
- Maripe mamuj **rasizmo/anticiganizmo** thaj vazdipe sama vash **Romane thaj Phirutnengere chavorengi ekskluzija, leindoj kate vi o chorolipe, bilacho avipe dzi pe edukacija thaj sastimaski grizha, phrandipa pe terne bersha thaj/vaj zorasar, ja palem manushengo kino-bikinipe** (kotor 2.2.7).
- **Maripe mamuj digitalno ekskluzija thaj siguripe pe lokheder avipe dzi pe digitalno trujalipe**, leindoj kate e chavoren invaliditetosar thaj chavoren minoritetondar, specijalno Romane thaj Phirutnengere chavoren, sa kodo pe konteksto kotar sichovipe durestar (kotor 3.1.7).
- Keribe buchi pe **chavorengi amalikani justicija**, e Europako Konsilo ka lel sama vash e chavorengere trubujimata ande dukhavimaskere situacije, leindoj kate vi e Romane thaj Phirutnengere chavoren.
- Kerindoj buchi upral **chavorengi participacija**, e Europako Konsilo ka dzal pala gender-senzibilno bucha sigurindoj e chavorengi sasti thaj efektivno angazhiribe ande chavorengere participacijakere procesura thaj anti-diskriminacija leindoj vi e dukhavdine chavoren ano participiribaskoro proceso, chavoren kotar etnikane minoritetura, leindoj kate vi e Romane thaj Phirutnengere chavoren, e chavoren teli alternativno thaj institucijengi sama vaj chavoren invaliditetosar.

O majpaluno aktivipa si specijalno importantno sostar e Roma thaj e Phirutne arakhen but negativno stereotipura thaj e chavore si specifikane dukhavdine katar kodo impakto, cilosar te marel pes mamuj kadala stereotipura save so egzistuin mashkar e chavora, e Europako Konsilo buhljardas amalikane-chavorikani verzija katar e [Dosta! Kampanja "4Chavore-vash-Chavore"\(2019\)](#). Kodi inicijativa zurardas chavorengi participacija thaj kerdas amalikane-chavorengere matarjalura trujal konsultacija e chavorencar thaj kerdas specijalno dizajnirime 'think tank' so involvirindas 70 chavoren mashkar 12 thaj 15 bersha kotar Albania, Hungaria thaj Espania. Jekh phundro angleder si vi Euruputne Konsileski 2020 [Rekomandacija kotar e Ministerongo Komiteto te lel pes e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historija ande kurikulumija thaj sichovipaskere materijalura](#). Europako Konsilo angleder kerdas thaj implementirindas [Terne Romengo Akcijako Plano](#), so lela buteder treningura, khidipena thaj politikane shkole cilosar te zuraren pes e terne Roma vi Phirutne thaj te azhutil pes olengi sasti participacija ande publikano decizijengo anibe thaj ande strukture. Kadala emancipacijakere thaj zuraripaskere linije ande Europako Konsiloski buchi ternencar ka dzan dureder te vazdel pes e ternengi demokratikani participacija.

Javer signifikantno Euruputne Konsiloski lunge vramakere investiriba ande Romane chavorengere hakaja sasa kerdine trujal implementacija e [Euruputne Konsilosko Strategikano Akcijako Plano vash Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija \(2020-2025\)](#), leindoj kate vi e khetanutne Europakere Unijakere thaj Euruputne Konsiloskere Programura sar so si "Inkluzivno shkole: Keribe diferenca vash e Romane chavore (INSCHOOL)", savo so promovirnela Romane chavorengere hakajen kerindoj aktivitetura te kerel pes fasilitacija

pe olengo lokheder avipe dzi pe inkluzivno kvalitetno edukacija, “Romane Dzuvlengo Lokheder Avipe dzi pe Justicija – JUSTROM” (2016-2022) thaj “ROMACT – Kapacitetongo Vazdipe vash Romengi inkluzija pe Lokalno Nivelu” (2013-2024)⁴, savo so dela direktno suporto e shkolenge thaj vash socijalno thaj chavorenge protekcijake servisura te adresirinel pes o problem pe Romane chavore ande teljardine komunitetura.

O 13-to Europutne Konsilosko Dijalogo e Romane thaj Phirutnengere civilno societasar ka dikhel e akanutne situacija pe Romane thaj Phirutnengere chavorengo hakajengo protektiribe ande Europutne Konsiloskere thema membrura thaj ande Romane vi Phirutnengere komunitetura. E participantura si akhardine te diskutuin vi e COVID-19 krizen ano kodo konteksto thaj te den egzemplura katar lache praktike buhljardine e membro themendar thaj kotar e civilno societakere organizacije. O khidpe ka diskutuil vi e [neve Strategija vash e Chavorenge Hakaja \(2022-2027\)](#) olaki majodorutni implementacija thaj vi e civilno, politikane, ekonomikane, socijalno thaj kulturakere hakaja vash save e Romane thaj Phirutnengere chavore trubuj te len beneficije. E diskusije ka len sama vi vash o phuchipe sar e internacionalno thaj e Europutne Konsiloskere grupe, sar so si i Europutni Kris vash e Manushikane Hakaja, GREVIO, GRETA, e [Ekspertongo Komiteto pe Romane thaj Phirutnengere Butja \(ADI-ROM\)](#) thaj olesko Raportero vash Chavorikane Hakaja, civilno societa, governongere reprezentantura thaj e lokalno servisura shaj te keren monitoriribe thaj evaluacija upral e situacija pe savi arakehna pes e Romane Vi Phirutnengere chave thaj te keren buchi khetanes te sigurinel pes olengoro lokheder avipe dzi pe hakaja.

CILURA KOTAR O 13-TO DIJALOGOSKO KHIDIPE

- Romane thaj Phirutnengere reprezentantura kotar e javereder Romane thaj Phirutnengere civilno societakere organizacije thaj e diferentno servisura kotar o Europako Konsilosko Sekretarijato thaj membrura kotar e themeskere autoritetura keren buchi upral protekcija thaj promoviribe Romane thaj Phirutnengere chavorenge hakaja;
- Te buhljarel pes kooperacija mashkar kadala organizacije thaj o Europako Konsilosko Sekretarijato thaj te promovirinen aktivipa ande membro themengo nivelu thaj te bajraren vi buhljaren e Romane thaj Phirutnengere chavorengo lokheder avipe dzi pe aktivno participacija ande anibe decizije;
- Te dikhel pes akanutne phageripena upral e Romane thaj Phirutnengere chavorenge hakaja ande Thema membrura thaj so kerdine vash koto e thema;
- Te del pes jekh dikhipe upral e neve Europutne Konsiloski Strategija vash Chavorikane Hakaja (2022-2027) thaj relevantno legalno instrumentura, politike thaj praktike te azhutil pes sasti hakajengi realizacija pe Europako thaj nacionalno nivelu;
- Te identificirinen pes e autoritetura te ovel olen specifikane role thaj responsibilitetija vash e hakajengi protekcija thaj te diskutuin pes e grizhi thaj shajutne hiva ande nacionalno legislacija, politika thaj praktika ko pashipe e chavorikane hakajencar; thaj
- Te ulaven egzemplura kotar lache praktike thaj chavorikane hakajengere inicijative implementirime kotar e thema membrongere gavernura, komune thaj civilno societakere organizacije.

⁴ROMACT | Suporto thaj koordinirime akcije te asistirinel pes e Romengi komuniteta (coe-romact.org)

ADZIKERDINE EFEKTURA

- Vazdipe dzanipe vash e Romane vi Phirutnengere chavorengi situacija ani olengere hakajengi realizacija;
- Te vazdel pe i sama vash e Romane vi Phirutnengere organizacijengi rola thaj e instrumentura savencar shaj kerel pes aktivno kontribucija pe hakajengi promocija vash e Romane vi Phirutnengere chavore; thaj
- Bareder sama vash e Europutne Konsiloskere instrumentura, thaj aktivitetura save so azhutin e saste realizacija katar Romane vi Phirutnengere chavorengi hakaja thaj deipe palpale kana olengere hakaj ka oven phagerdine.

PARTICIPACIJA

25 civilnikane societakere participantura ka oven ulavdine trujal o phutardino akharipe via/trujal publikano website kotar e Europutne Konsilosko Timo vash e Roma thaj e Phirutne. E participantura ka oven reprezentantura kotar e Romengere vaj Phirutnengere Organizacije, leindoj kate vi e reprezentanton kotar e ternengere thaj dxuvlengere organizacije, sar vi eksperton kotar e internacionalno, nacionalno thaj lokalno civilno societakere organizacije. Prioriteto ka ovel dendino e reprezentantonge saven silen experienca pe angluni Europutne Konsiloski areje katar e [Strategijja vash e Chavorengere Hakaja \(2016-2021\)](#), sav so si:

- 1) jekha-jekh shajipena vash sa e chavore;
- 2) sa e chavorengi participacija;
- 3) dzivdipe tromalo kotar violence mamuj sa e chavore;
- 4) amalikane-chavorikani justicija vash sa e chavore; thaj
- 4) chavorengere hakaja ande digitalno trujalipe;

E participantura musaj te vorbin pe Anglikani, Frensikani vaj Romani chib, save si e bucharne chibja an kodo khidipe.

O akharipe si phutardino vash e **reprezentantura kotar e Romengire vi Phirutnengir ceivilno societakere** organizacije.

E manushen saven so isi intereso te aven ano khidipe musaj te dophere jekh online Aplikacijaki Forma **dzi pe 18 aprilo 2022, dopash rachi, Centralno Europaki Vrama (CET)**. E bikompletirime aplikacije naj te len pes teli sama.

E notifikacije ka oven bichaldine dzi pe aprilesko agor 2022 bersh.

O avipe si teli e akanutne dromaribaskere, publikane sastipaskere thaj sanitarno restrikcije vash e Francija thaj/vaj javera thema pe vrama kotaro 13-to Dijalogosko Khidipe (10-11 majo 2022).

DIVESA THAJ THAN

O Khidipe ka ikerel pes ko 10-to majo 20220 bersh kataro 09:30-16:45 thaj ando majo 11-to 20220 kotar 9:00-15:15 ano Strasbourg thaj via KUDO konferencijako sistemo.

13to Dijalogosko khidipe – buchakere thaj palpalutne dokumentura:

- Agenda kotar o 13-to Dijalogosko khidipe
- Konceptosko lil vash 13-to Dijalogosko khidipe
- Europutne Konsiloski Strategija vash e Chavorengere Hakaja (2022-2027)
- Europutne Konsilosko Strategikano Akcijako Plano vash e Roma thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025)